

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΦΛΟΡΙΝ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ

ΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΠΗΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
ΧΘΕΣ - ΣΗΜΕΡΑ - ΑΥΡΙΟ
(ΑΝΑΤΥΠΟ)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1996

ΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΠΗΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

Το συμπόσιό μας μου προσφέρει τη δυνατότητα να σας παρουσιάσω το κύριο έργο που επιτελώ στα πλαίσια των ερευνητικών προγραμμάτων του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Πρόκειται για την ταξινόμηση, την καταλογογράφηση και την επεξεργασία —ύστερα από την μικροφωτογράφηση— των ρουμανικών αρχείων μονών του Αγίου Όρους.

Όπως είναι γνωστό, φυλάσσονται σε όλες τις αγιορείτικες μονές ρουμανικά αρχεία, αποτελούμενα από έγγραφα γραμμένα στα Σλαβονικά, στα Ρουμανικά, στα Ελληνικά, στα Ρωσικά, στα Γαλλικά, που όλα συσχετίζονται με ρουμανικά θέματα.

Πόσα ρουμανικά (με τη γενικότερη έννοια) έγγραφα σώζονται στο Άγιον Όρος αυτή τη στιγμή είναι δύσκολο να πει κανείς. Πιο εύκολο είναι να σας παρουσιάσω τα μέχρι τώρα αποτελέσματα των επί τόπου ερευνών σε ορισμένες μονές.

Τις έρευνες ξεκίνησε το 1981 στη Σιμωνόπετρα ο βυζαντινολόγος Δημήτρης Ναστάσε, επιστημονικός τότε συνεργάτης του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών, ο οποίος και εντόπισε 773 έγγραφα κυρίως πρωτότυπα, εκτός από τις ελληνικές και τις γαλλικές μεταφράσεις και περιλήψεις τους. Ο ίδιος ερευνητής πραγματοποίησε και μία επίσκεψη στη μονή του Αγίου Παύλου, όπου φυλάσσονται 975 έγγραφα¹

Ο Δ. Ναστάσε εξ άλλου ανέλαβε την επεξεργασία του ρουμανικού αρχείου της μονής Σιμωνόπετρας. Μαζί του δημοσίευσα ήδη το 1987 στο περιοδικό *Σύμμεικτα* του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών και σε ξεχωριστή έκδοση τον συνοπτικό κατάλογο του αρχείου²

Από το 1985 ανέλαβα εγώ προσωπικά τις έρευνες σε αγιορείτικες μονές, ενώ η αξιοποίηση των ρουμανικών εγγράφων εντάχθηκε στα ερευνητικά προγράμματα του ΚΝΕ. Ιδού οι αριθμοί που προέκυψαν από τις μέχρι τώρα δικές μου αποστολές: 2.800 έγγραφα στη μονή Ξηροποτάμου, 1 100 στο Πρωτάτο, 170 στη Διονυσίου, 200 στο

1. Βλ. D. Nastase, «Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopetra. Présentation préliminaire» —στο περιοδικό *Σύμμεικτα* του Κ.Β.Ε./Ε.Ι.Ε., τόμος πέμπτος, Αθήνα 1983, σ. 373-388.

2. D. Nastase F. Marinescu, «Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire», στο *Σύμμεικτα*, τόμος έβδομος, Αθήνα 1987 σ. 275-420. Βλ και ξεχωριστή έκδοση, Αθήνα, Manutios, 1987

Κουτλουμουσί, 1.700 στην Ιβήρων 12.675 στη μονή Βατοπεδίου³ 80 στη Ξενοφώντος, 100 στη Σταυρονικήτα και πάνω από 1.000 στη μονή Δοχειαρίου.

Όπως είπα και πριν, παρατηρείται μια πολυγλωσσία σε ό,τι αφορά τα έγγραφα που συμπεριλαμβάνονται στα ρουμανικά αρχεία. τα πιο παλαιά είναι γραμμένα στη σλαβονική γλώσσα, επίσημη γλώσσα του κράτους και της εκκλησίας μέχρι και τον 16ο αιώνα. Πολλά έγγραφα, κυρίως οικονομικού χαρακτήρα, σε σχέση με την διαχείριση των μετοχιών, είναι στα ελληνικά. Ορισμένα είναι ρωσικά, κυρίως απολυμένα κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής των Πριγκιπάτων, μετά το 1828 και μέχρι τα μέσα του 19ου αι. Τέλος, κάποια έγγραφα, όπως η αλληλογραφία των ρουμανικών αρχών με εκείνες του Αγίου Όρους, είναι γραμμένα στα γαλλικά.

Το αρχικό σχέδιο της Διεύθυνσης του ΚΝΕ προέβλεπε μια σειρά αποστολών —κατά καιρούς— στις περισσότερες μονές με σκοπό την καταλογογράφηση των αρχείων. Κανένας όμως δεν προέβλεπε τον τεράστιο αριθμό εγγράφων του ρουμανικού αρχείου της μονής Βατοπεδίου, γεγονός που δυσχεραίνει την συνέχιση των αποστολών μου σε άλλες μονές εκτός των 6 που προανέφερα παρά μόνο για την ταξινόμηση και την καταγραφή του υλικού. Ήδη οι δυνάμεις μου —μιας και είμαι ο μόνος παλαιογράφος ρουμανικής κυριλικής γραφής στην Ελλάδα— δεν επαρκούν ούτε για την μονή Βατοπεδίου, όπου το σχέδιο που πρότεινα στους αγίους πατέρες προβλέπει την έκδοση των περιλήψεων του αρχείου η οποία θα ολοκληρωθεί από μένα και συνεργάτες μου από τη Ρουμανία μετά από πάρα πολλά χρόνια.

Σε περίπτωση που άλλη μονή θα θελήσει να ταξινομήσω το ρουμανικό της αρχείο, θα το κάνω στον ελεύθερό μου χρόνο, ενώ η ίδια η μονή θα πρέπει να βρει μια λύση για την μικροφωτογράφηση των εγγράφων.

Αυτή την στιγμή βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο η εκδοτική επιμέλεια του πρώτου τόμου του αρχείου της μονής Ξηροποτάμου που ευελπιστώ να κυκλοφορήσει εντός του 1996. Θα περιλαμβάνει μια εισαγωγή, το αρχειονομικό δένδρο το corpus των περιλήψεων των 946 λυτών εγγράφων, δίγλωσσα ευρετήρια και ένα γλωσσάριο, ένα πίνακα αντιστοιχιών καθώς και φωτογραφίες εγγράφων.

Πώς εξηγείται η παρουσία ενός τόσο μεγάλου αριθμού εγγράφων στις αγιορείτικες μονές, όπως και σε άλλα Προσκυνήματα της Ορθόδοξης Ανατολής, π.χ. στο Σινά, στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, στο Πατριαρχείο Αντιοχείας, στη Μικρά Ασία κ.λ.π., Η εξήγηση είναι οι συνεχείς δεσμοί μεταξύ των Ρουμάνων και των Προσκυνημάτων πάνω από πέντε αιώνες, από τον 14ο αιώνα ακόμα μέχρι το 1863, το έτος δηλαδή της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης της περιουσίας των αφιερωμένων μονών. Σ' όλο αυτό το διάστημα, κυρίως μετά την Άλωση, τα ρουμανικά πριγκιπάτα, η Μολδαβία και η Βλαχία, απετέλεσαν την οικονομική βάση, το πολιτικό στήριγμα και το καταφύγιο πολλών Ελλήνων, λογίων και μη, της Οθωμανικής Αυτο-

3. Βλ. την έκθεσή μου για το Πρωτάτο και τις τέσσερις πρώτες μονές, με τίτλο «Τα ρουμανικά έγγραφα του Πρωτάτου και των Μονών Ξηροποτάμου, Κουτλουμουσίου, Διονυσίου και Ιβήρων του Αγίου Όρους. Πρόδρομη παρουσίαση», στο περιοδικό *Τετράδια Εργασίας* του ΚΝΕ/ΕΙΕ, αρ. 11, Αθήνα 1987 σ. 211-222.

κρατορίας, αλλά και μόνη ελπίδα των Προσκυνημάτων της Ορθόδοξης Ανατολής να μην εξαφανισθούν στην ισλαμική θάλασσα που απλωνόταν αδιάκοπα στη Νοτιο-Ανατολική και στην Κεντρική Ευρώπη.

Και αυτό επειδή συνδυάζοντας τις στρατιωτικές αναμετρήσεις με τις διαπραγματεύσεις, την αντίσταση με την πολιτική περίσκεψη, η Βλαχία και η Μολδαβία κατάφεραν να διατηρήσουν την κρατική ύπαρξη, την αυτονομία —σχετική ασφαλώς—, τους θεσμούς. Και αυτό καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Στους βοεβόδες τους λοιπόν απευθύνθηκαν οι μοναχοί του Αγίου Όρους, του Σινά, του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και άλλων μοναστικών κέντρων για οικονομική ενίσχυση.

Και οι τελευταίοι απάντησαν στις εκκλήσεις, μια που αυτό ταίριαζε στην δική τους πολιτική, στο δικό τους πολιτικό παιχνίδι πολιτική που πρώτος αντιλήφθηκε ο μεγάλος ιστορικός Νικολάε Ιόργκα. Πρόκειται για την προσπάθεια ανασύστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπό την εκκλησιαστική αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των άλλων μεγάλων κέντρων της Ορθοδοξίας. Συμπεριλαμβάνονταν εδώ η αποδοχή των θεσμών του Βυζαντίου, ο τρόπος ζωής της Αυτοκρατορίας, η εθιμοτυπία στην Αυλή των ηγεμόνων, οι κατά καιρούς επαφές με τους απεσταλμένους των σκλαβωμένων λαών της Ν.Α. Ευρώπης αλλά και η προαναφερόμενη βοήθεια προς το Άγιον Όρος, το Σινά, τα Μετέωρα, τη Πάτμο κ.λ.π.⁴

Κύριοι εκφραστές αυτής της βαλκανικής πολιτικής αυτοκρατορικού τύπου θεωρούνται οι Νεαγκόε Μπασαράμπ στον 16ο αιώνα, ο Βασίλειος Λούπου στον 17ο αιώνα και αρκετοί ηγεμόνες, είτε ελληνικής, είτε ρουμανικής καταγωγής, στον αιώνα των Φαναριωτών

Τα περισσότερα έγγραφα πήραν το δρόμο προς το Άγιον Όρος, μια που αφορούσαν στα μετόχια των αγιορείτικων μονών, λίγο πριν τη δήμευση των περιουσιών των αφιερωμένων μοναστηριών του 1863, μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Βουκουρεστίου και έπειτα μέσω Κωνσταντινούπολης.

Ποιά είναι η σημασία αυτών των ρουμανικών αρχείων; Πολύπλευρη: για την ιστορία του Αγίου Όρους γενικά και ξεχωριστά για κάθε μονή, για τις ελληνο-ρουμανικές σχέσεις, για τους ιστορικούς που ασχολούνται με την Ρουμανία. Τα έγγραφα που εμπεριέχονται σ' αυτά τα αρχεία, μεταξύ των οποίων φυλάσσονται ηγεμονικά χρυσόβουλα, έγγραφα που απέλυαν μητροπολίτες και επίσκοποι των δύο πριγκηπάτων, δωρεές ιδιωτών προς τους Αγιορείτες πατέρες, οικονομικά συμφωνητικά, προικοσύμφωνα, διαθήκες, πληρεξούσια, διαβατήρια και άλλες ακόμα κατηγορίες εγγράφων, φωτίζουν θέματα για τα οποία η βιβλιογραφία είναι λιγότερο ή περισσότερο πενιχρή, όπως:

4. Βλ. κυρίως D. Nastase, «L'idée imperiale dans les pays roumains et "le crypto-empire chretien" sous la domination ottomane. Etat et importance du problème, στα *Σύμμεικτα*, τόμος τέταρτος, Αθήνα 1981, σ. 201-250, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία. Του ίδιου, «L'aigle bicephale dissimulée dans les armoiries des Pays Roumains. Vers une crypto-heraldique», στο *Atti deli seminario internazionale di studi storici «Da Roma alla terza Roma. Documenti e studi. Studi I*, [Ρώμη] 1981, σ. 357-374. Του ίδιου, «Ρουμανικά έγγραφα», στον τόμο *Σιμωνόπετρα-Άγιον Όρος*, Αθήνα, ΕΤΒΑ, 1991, σ. 281. Andrei Pippidi, *Traditia politica bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, Βουκουρέστι 1983. Πάντα επίκαιρο το γνωστό βιβλίο του Nicolae Iorga, *To Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, ελλ. μτφρ. Γ. Καρά, Αθήνα 1985.

α) η παρουσία Αγιορειτών πατέρων στις ρουμανικές χώρες, είτε με την ιδιότητα των ηγουμένων των μετοχιών, είτε με την πραγματοποίηση αποστολών με τεμάχια του Τιμίου Ξύλου ή Αγία Λείψανα, είτε με την ιδιότητα των ιερέων στις εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων του Μπρασόβ και του Σιμπίου, είτε —τέλος— στα μέσα του 19ου αιώνα —με την ανάληψη διαπραγματεύσεων από αυτούς στις ελληνο-ρουμανικές συνομιλίες στο θέμα της αναγκαστικής απαλλοτριώσης της μοναστικής περιουσίας⁵

β) η πολυποίκιλη βοήθεια που έστελναν ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας, αλλά και αξιωματούχοι και ιδιώτες, ακόμα και γυναίκες, τόσο στο Πρωτάτον, όσο και σε κάθε μονή ξεχωριστά.

Βοήθεια υλική —κτίσιμο πύργων, αρσανάδων, τραπεζαριών, επισκευή τους ή των ίδιων των ναών· έπειτα *χρηματική* —σημαντικά ποσά προερχόμενα από το θησαυροφυλάκειο ή τα έσοδα του ηγεμονικού τελωνείου· δωρεές χειρογράφων, βιβλίων, εικόνων, ιερών σκευών, ιερών αμφίων, ιερών υφασμάτων και άλλων πολύτιμων αντικειμένων.

Αλλά τα μεγαλύτερα εισοδήματα έφεραν στις μονές τα μοναστήρια, οι εκκλησίες και οι σκήτες —39 συνολικά— που αφιερώθηκαν κατά τον 16ο έως το 18ο αιώνα, τόσο από ηγεμόνες όσο και από ιδιώτες.

Μοναστήρια πλούσια, φημισμένα, όπως για παράδειγμα το Κοτροτσένι, στο Βουκουρέστι, αφιερωμένο το 1682 από τον Σερμπάν Καντακουζηνό στο Πρωτάτο και το οποίο καταδαφίστηκε στην δεκαετία του 1980 από τον δικτάτορα της Ρουμανίας Νικολάε Τσαουσέσκου· όπως το Μιχαήλ Βόδα, κόσμημα της πρωτεύουσας, αφιερωμένο στη μονή Σιμωνόπετρας από τον Μιχαήλ τον Γεννάδιο το 1599 και στο οποίο ο ίδιος πολιτικός προόρισε μια άχαρη θέση, κρυμένο ανάμεσα σε πολυκατοικίες, μακριά από την αξιοπρεπή του θέση· όπως το Πλουμπούιτα, επίσης στο Βουκουρέστι, αφιερωμένο από τον Μίχνεα Β το 1585 στη μονή Ξηροποτάμου· όπως το μοναστήρι των Τριών Ιεραρχών στο Ιάσι, αφιερωμένο στο Πρωτάτο λίγο μετά το 1645 από τον γνωστό εκφραστή της αυτοκρατορικής ιδέας Βασίλειο Λούπου· όπως η Δάγκου στην ίδια πόλη, μετόχι της Ξηροποτάμου από το 1701 όπως η Γκόλια και το Μπαρμπόι, αφιερωμένα από το 1604 και 1669 αντίστοιχα στη μονή Βατοπεδίου· ή, τέλος, όπως το Μπερζούντζι στο νομό Μπακάου, μετόχι της Μεγίστης Λαύρας από το 1773 και τόσα άλλα τα οποία κατείχαν εκτεταμένες εκτάσεις γης, αλλά και σπίτια, χάνια, μαγαζιά, μύλους, ορισμένα από τα οποία εκμίσθωναν Πριν τη δήμευση, το 1863, ένα τέταρτο της επιφάνειας της Μολδαβίας και της Βλαχίας ήταν αφιερωμένο —μαζί με τις μονές— στο Άγιον Όρος, στον Πανάγιο Τάφο, στο Σινά, στα Ιεροσόλυμα και στα λοιπά Προσκυνηματα.

γ) Η παρουσία των Ελλήνων στα Πριγκιπάτα. Με αφετηρία τον 14ο αιώνα και μέχρι αργά τον 19ο, έζησαν στις προαναφερόμενες περιοχές πολλοί Έλληνες, επιφανείς και μη, ποικίλων κοινωνικών στρωμάτων —ηγεμόνες, αξιωματούχοι του Ντιβανιού, τραπεζίτες, έμποροι, γαιοκτήμονες, εκμισθωτές κτημάτων, κληρικοί όλων των βαθμών,

5. Βλ. όλα αυτά τα θέματα στην Εισαγωγή που ετοίμασα για τον πρώτο τόμο των επιτομών των ρουμανικών εγγράφων της Ι. Μ. Ξηροποτάμου (υπό έκδοση).

μοναχοί, ιατροί, γραμματείς, οικοδιδάσκαλοι, καθηγητές, συγγραφείς, μεταφραστές, γραφείς, διορθωτές, τυπογράφοι, βιβλιοθηκάριοι, βιβλιοπώλες, εκδότες, άνθρωποι του θεάτρου, θεράποντες της Θέμιδος. Ορισμένοι εκρουμανίσθησαν, δημιουργώντας ρουμανικούς κλάδους οικογενειών, π.χ. Καντακουζηνού, Γκίκα. Γενικά οι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στις Παρίστριες Ηγεμονίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο, ανεβάζοντας το οικονομικό και πνευματικό επίπεδο των ντόπιων κατοίκων, και βοηθώντας παράλληλα τους συμπατριώτες τους⁶.

Στα έγγραφα του αρχείου Ξηροποτάμου απαντούν πολλοί Έλληνες, κυρίως αξιωματούχοι του Ντιβανιού, εκπρόσωποι του κλήρου και της οικονομικής ζωής, οι οποίοι έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη ζωή των Πριγκιπάτων. Και αυτό ισχύει για όλες τις αγιορείτικες μονές. Και ποιος ξέρει, ίσως μετά την επεξεργασία των ρουμανικών εγγράφων που σώζονται στο Άγιον Όρος, ή και πριν ακόμα ολοκληρωθεί, να μπορούμε να συντάξουμε ένα βιογραφικό λεξικό όλων των Ελλήνων που έζησαν στις ρουμανικές χώρες⁷.

δ) Η ρουμανική παρουσία στο Άγιον Όρος. Τεκμηριωμένα από το 14ο αιώνα στο Κουτλουμουσί⁸ και αργότερα και σε άλλες μονές, Ρουμάνοι μοναχοί εγκαταστάθηκαν και σε κελιά και καλύβες, αλλά τα ονόματά τους δεν καταγράφηκαν⁹. Ασφαλώς η αλληλογραφία ορισμένων μοναχών που είχαν εγκατασταθεί στο Άγιον Όρος με τις μονές απ' όπου ξεκίνησαν και είχαν τη μετάνοιά τους και που φυλάσσεται σε πολλά αγιορείτικα μοναστήρια μπορεί να φέρει στο φως πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία.

ε) Άφησα για το τέλος της ανακοίνωσής μου ένα από τα πιο σύνθετα προβλήματα στην ιστορία των ρουμανο-αθωνικών σχέσεων, το θέμα της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης της περιουσίας των αφιερωμένων μονών, μέτρο που διέταξε ο Αλέξανδρος Ι. Κούζα το Δεκέμβριο του 1863· θέμα λίγο γνωστό στην Ελλάδα. Ακόμα και στη Ρουμανία κανένας συγγραφέας δεν ασχολήθηκε μ' αυτόν —για άλλους λόγους— μετά το 1936¹⁰.

Ασφαλώς στα μοναστήρια του Αγίου Όρους σώζονται πολλά έγγραφα, γι' αυτό το πρόβλημα, κυρίως των αμέσως προηγούμενων ετών. Θεωρώ χρήσιμο εδώ να σας το παρουσιάσω περιληπτικά, ενώ αναλυτικά το έχω εντάξει στην εισαγωγή στον τόμο Ξηροποτάμου.

6. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ασφαλώς εκείνο του Ευάγγελου Ζάππα, ο οποίος υπήρξε, μέγας ευεργέτης και στην Ελλάδα και στην Ρουμανία.

7. Η παρουσία των Ελλήνων στη φιλόξενη Ρουμανία άφησε τα ίχνη της και στη λαϊκή ποίηση και στα δημοτικά τραγούδια της χώρας. Βλ. σχετικά Μαρία Μαρινέσκου-Χύμου, «Ελληνικοί αντίλαλοι στη ρουμανική λαϊκή ποίηση» στον τόμο της *Ελληνο-ρουμανικές πνευματικές σχέσεις*, Αθήνα, έκδ. Τροχαλία, 1995, σ. 99-102.

8. Βλ. D. Nastase, «Le Mont Athos et la politique du patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375» στα *Σύμμεικτα* του ΚΒΕ/ΕΙΕ, τόμος 3ος, 1979, σ. 140-141 και κυρίως 144-148.

9. Βλ. γενικά Gh. Ionescu, «Contribuția românească pentru susținerea Muntelui Athos în decursul veacurilor» στο *Ortodoxia*, τεύχος 2, 1953, σ. 238-278, κυρίως 267-276.

10. Αναφέρω εντελώς ενδεικτικά Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat. Contribuții la istoria socială românească*, Βουκουρέστι 1936. Ζαχαριάδης Ξηροποταμηνός, *Σύντομος Περιγραφή του περι των εν Ρουμανία κτημάτων μοναστηριακού ζητήματος από της εμφανίσεως αυτού μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, ήτοι από του 1421-1913*, Θεσσαλονίκη 1916.

μοναχοί, ιατροί, γραμματείς, οικοδιδάσκαλοι, καθηγητές, συγγραφείς, μεταφραστές, γραφείς, διορθωτές, τυπογράφοι, βιβλιοθηκάριοι, βιβλιοπώλες, εκδότες, άνθρωποι του θεάτρου, θεράποντες της Θέμιδος. Ορισμένοι εκρουμανίσθησαν, δημιουργώντας ρουμανικούς κλάδους οικογενειών, π.χ. Καντακουζηνού, Γκίκα. Γενικά οι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στις Παρίστριες Ηγεμονίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο, ανεβάζοντας το οικονομικό και πνευματικό επίπεδο των ντόπιων κατοίκων, και βοηθώντας παράλληλα τους συμπατριώτες τους⁶.

Στα έγγραφα του αρχείου Ξηροποτάμου απαντούν πολλοί Έλληνες, κυρίως αξιωματούχοι του Ντιβανιού, εκπρόσωποι του κλήρου και της οικονομικής ζωής, οι οποίοι έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη ζωή των Πριγκιπάτων. Και αυτό ισχύει για όλες τις αγιορείτικες μονές. Και ποιος ξέρει, ίσως μετά την επεξεργασία των ρουμανικών εγγράφων που σώζονται στο Άγιον Όρος, ή και πριν ακόμα ολοκληρωθεί, να μπορούμε να συντάξουμε ένα βιογραφικό λεξικό όλων των Ελλήνων που έζησαν στις ρουμανικές χώρες⁷.

δ) Η ρουμανική παρουσία στο Άγιον Όρος. Τεκμηριωμένα από το 14ο αιώνα στο Κουτλουμουσί⁸ και αργότερα και σε άλλες μονές, Ρουμάνοι μοναχοί εγκαταστάθηκαν και σε κελιά και καλύβες, αλλά τα ονόματά τους δεν καταγράφηκαν⁹. Ασφαλώς η αλληλογραφία ορισμένων μοναχών που είχαν εγκατασταθεί στο Άγιον Όρος με τις μονές απ' όπου ξεκίνησαν και είχαν τη μετάνοιά τους και που φυλάσσεται σε πολλά αγιορείτικα μοναστήρια μπορεί να φέρει στο φως πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία.

ε) Άφησα για το τέλος της ανακοίνωσής μου ένα από τα πιο σύνθετα προβλήματα στην ιστορία των ρουμανο-αθωνικών σχέσεων, το θέμα της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης της περιουσίας των αφιερωμένων μονών, μέτρο που διέταξε ο Αλέξανδρος Ι. Κούζα το Δεκέμβριο του 1863· θέμα λίγο γνωστό στην Ελλάδα. Ακόμα και στη Ρουμανία κανένας συγγραφέας δεν ασχολήθηκε μ' αυτόν —για άλλους λόγους— μετά το 1936¹⁰.

Ασφαλώς στα μοναστήρια του Αγίου Όρους σώζονται πολλά έγγραφα, γι' αυτό το πρόβλημα, κυρίως των αμέσως προηγούμενων ετών. Θεωρώ χρήσιμο εδώ να σας το παρουσιάσω περιληπτικά, ενώ αναλυτικά το έχω εντάξει στην εισαγωγή στον τόμο Ξηροποτάμου.

6. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ασφαλώς εκείνο του Ευάγγελου Ζάππα, ο οποίος υπήρξε, μέγας ευεργέτης και στην Ελλάδα και στην Ρουμανία.

7. Η παρουσία των Ελλήνων στη φιλόξενη Ρουμανία άφησε τα ίχνη της και στη λαϊκή ποίηση και στα δημοτικά τραγούδια της χώρας. Βλ. σχετικά Μαρία Μαρινέσκου-Χύμου, «Ελληνικοί αντίλαλοι στη ρουμανική λαϊκή ποίηση» στον τόμο της *Ελληνο-ρουμανικές πνευματικές σχέσεις*, Αθήνα, έκδ. Τροχαλία, 1995, σ. 99-102.

8. Βλ. D. Nastase, «Le Mont Athos et la politique du patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375» στα *Σύμμεικτα* του ΚΒΕ/ΕΙΕ, τόμος 3ος, 1979, σ. 140-141 και κυρίως 144-148.

9. Βλ. γενικά Gh. Ionescu, «Contribuția românească pentru susținerea Muntelui Athos în decursul veacurilor» στο *Ortodoxia*, τεύχος 2, 1953, σ. 238-278, κυρίως 267-276.

10. Αναφέρω εντελώς ενδεικτικά Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinatelor. Contribuții la istoria socială românească*, Βουκουρέστι 1936. Ζαχαριάδης Ξηροποταμηνός, *Σύντομος Περιγραφή του περι των εν Ρουμανία κτημάτων μοναστηριακού ζητήματος από της εμφανίσεως αυτού μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, ήτοι από του 1421-1913*, Θεσσαλονίκη 1916.

Η παλαιά ρουμανική ιστοριογραφία προσπάθησε να παρουσιάσει το φαινόμενο της δήμευσης ως αποτέλεσμα συνεχών καταχρήσεων των Ελλήνων ηγουμένων των αφιερωμένων μονών και φυσικό επακόλουθο ανθελληνικών μέτρων που λάμβαναν κατά μήκος των αιώνων οι ηγεμόνες των ρουμανικών πριγκιπάτων. Καταχρήσεις υπήρχαν πράγματι, όπως και μέτρα για να ανασταλούν. Αλλά αυτά τα μέτρα δεν ήταν συνεχή. Και οι βοεβόδες που τα λάμβαναν δεν χαρακτηρίζονται από ανθελληνισμό. Οι ρυθμίσεις εναντίον των Ελλήνων ηγουμένων συνοδεύονταν από άλλες υπέρ των μονών του Αγίου Όρους και έχουν άλλη εξήγηση: στα πλαίσια μιας πολιτικής με αυτοκρατορικό χαρακτήρα, οι ηγεμόνες δεν μπορούσαν να ενεργούν φανερά —ή τουλάχιστον όχι πάντα— εναντίον των Οθωμανών, ούτε μπορούσαν να υποστηρίξουν φανερά τα Προσκυνήματα της Ορθόδοξης Ανατολής. Γι' αυτό εφάρμοζαν μια πολιτική ισορροπίας. Κλασικά παραδείγματα ηγεμόνων που έπαιρναν φαινομενικά συγκρουόμενα μέτρα. Ματθαίος Μπασαράμπ, Αλέξανδρος Ιλιάς, Λέον Τόμσα (όλοι κατά τον 17ο αιώνα). Και όταν στο τέλος του 18ου αιώνα ένας ηγεμόνας της Βλαχίας, ο Αλέξανδρος Χαντζερός, ετοίμασε ένα κανονισμό που σκοπό είχε να ελαττώσει πολύ τις καταχρήσεις των ηγουμένων των αφιερωμένων μονών, που στην πλειοψηφία τους ήταν Έλληνες. Η αντίδραση των τελευταίων ήταν τόσο έντονη που ανάγκασαν τον επόμενο ηγεμόνα, Αλέξανδρο Μουρούζη, να τον αντικαταστήσει.

Το θέμα της αναγκαιότητας της αναγκαστικής απαλλοτριώσης της περιουσίας των αφιερωμένων προς τα Προσκυνήματα της Ορθόδοξης Ανατολής μονών άρχισε να συσχετίζεται με κάθε σημαντικό γεγονός που λάμβανε χώρα στη Μολδαβία και τη Βλαχία μετά το 1821 κυρίως και αποτελεί επακόλουθο της δημιουργίας —στις αρχές του αιώνα— της εθνικής συνείδησης και έπειτα ενός εθνικισμού, το οποίο γύρω στα 1863 εκμεταλλεύθηκε καταλλήλως ο Αλέξανδρος Κούζα.

Διάφορες συζητήσεις σε τοπικό επίπεδο από το 1833 μεταξύ Ρουμάνων αξιωματούχων και εκπροσώπων των μοναχών ως προς τα δικαιώματα ιδιοκτησίας που οι τελευταίοι υποστήριζαν ότι κατέχουν πάνω στα αφιερωμένα μετόχια και στα κτήματά τους, δεν απέδωσε καρπούς, ενώ άνευ αποτελέσματος έληξαν οι κατά καιρούς συζητήσεις σε διεθνές επίπεδο, παρουσία εκπροσώπων ξένων μεγάλων δυνάμεων, κυρίως μετά την επανάσταση του 1848, βασικά το 1855, το 1857 και 1858.

Μετά το 1859, που ενώθηκαν τα δύο Πριγκιπάτα, ο αγώνας των Ρουμάνων πολιτικών αυξήθηκε με σκοπό να γίνει η δήμευση της περιουσίας των αφιερωμένων μονών, στην οποία οι κυρίαρχες μονές αντιστέκονταν με το σκεπτικό ότι οι ρουμανικές απαιτήσεις αναιρούσαν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Οι αφιερωμένες μονές υποστήριζαν ότι αποτελούν ιδιόκτητη περιουσία των Προσκυνημάτων, οπότε μόνο εκείνα μπορούν να χειρίζονται την περιουσία χωρίς καμία επέμβαση εκ μέρους των ρουμανικών αρχών. Αντιθέτως οι τελευταίες υποστήριζαν ότι ο όρος αφιέρωση έχει μόνο πνευματικό χαρακτήρα, ενώ ιδιοκτήτης της περιουσίας των μονών είναι το ρουμανικό κράτος.

Από το 1862 η ρουμανική κυβέρνηση σκληραίνει τη στάση της και τα μέτρα που λαμβάνει καταγράφονται στα έγγραφα της μονής Ξηροποτάμου και των άλλων μονών διαφύλαξη των πολύτιμων σκευών μη μόνιμης χρήσεως, καθώς και των εγγράφων και δικαιολογητικών σε καλά φυλασσόμενα μοναστήρια της Ρουμανίας, η παρουσία Ρου-

μάνων δικηγόρων στις αγωγές των μετοχίων, η τέλεση της Θείας Λειτουργίας στη ρουμανική γλώσσα, η κατάθεση μέρους του εισοδήματος των αφιερωμένων μονών στο γενικό προϋπολογισμό του κράτους.

Στις 13/25 Δεκεμβρίου 1863 ψηφίσθηκε ο νόμος που προέβλεπε την αναγκαστική απαλλοτρίωση περιουσιών μετοχίων που ήταν αφιερωμένα στο Άγιον Όρος, στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, στο Σινά κλπ., συνολικής έκτασης που ισοδυναμούσε με το ένα τέταρτο (1/4) της επιφάνειας της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Μόνο το Άγιον Όρος κατείχε κτήματα έκτασης 1.000.000 στρεμμάτων, 1.627 κτίσματα-χάνια, μαγαζιά καθώς και αμπελώνες.

Αυτά είναι σε γενικές γραμμές γνωστά στοιχεία. Άγνωστες είναι οι λεπτομέρειες, που θα ανακαλυφθούν μετά την επεξεργασία των ρουμανικών αρχείων του Πρωτάτου, των μονών Ξηροποτάμου, Διονυσίου, Κουτλουμουσίου, Ιβήρων, Βατοπαιδίου και όλων των άλλων αγιορείτικων μονών

στ) Σε μεταγενέστερη φάση θα μπορεί ίσως να γίνει λόγος και για ένα ακόμα θέμα, το οποίο αυτή τη στιγμή απλώς το αναφέρω: το θέμα του πνευματικού επιπέδου των Αγιορειτών Πατέρων, τα ονόματα των οποίων καταγράφονται ανάμεσα στους συνδρομητές ελληνικών και ρουμανικών βιβλίων. Η πορεία της έρευνάς μου συνδέεται άμεσα ασφαλώς με τη δημοσίευση των σχετικών καταλόγων

Ασφαλώς τα έγγραφα αυτά αποτελούν ανεξάντλητη πηγή για καινούργια, άγνωστα στοιχεία για όσους ασχολούνται με την ρουμανική ιστορία, πολιτική και οικονομική, με την δημογραφία, τον πολιτισμό, τους θεσμούς, την ονομαστική, τη γλωσσολογία της χώρας αυτής, τα οποία όμως δεν θα μας απασχολήσουν στην παρούσα ανακοίνωση.

SUMMARY

*Florin Marinescu*THE ROMANIAN ARCHIVES OF MOUNT ATHOS:
AN IMPORTANT SOURCE FOR ITS HISTORY

Until recently, there has been a fairly serious obstacle to the progress of research into the history of Mount Athos and its role in the Balkan Peninsula; and this is the failure, for many reasons, to make use of documents existing in archives on Mount Athos written in languages other than Greek, including Turkish, Romanian, Slavonic and Russian.

Helped by a new attitude on the part of the Monasteries towards making use of their resources for purposes of historical research, the past few years have seen the inauguration of a long term programme on these lines, in conjunction with authoritative scientific institutions.

The number of documents, both Slavo-Romanian (before the 17th century) and purely Romanian (after that period) is vast, possibly as many as 30,000. To date approximately 19,500 have been classified and catalogued at the Protaton and the following monasteries: Simonopetra, Aghios Pavlos, Xiropotamou, Koutloumousi, Dionysiou, Iviron and Vatopedion. Mr D. Nastase of the Byzantine Research Centre conducted the research at the two first named institutions, while I was responsible for the rest.

The presence of so many documents on Mount Athos is easily explained, when one remembers the long and manifold links between Mount Athos and the Danube Principalities. Within the framework of a policy aimed at restoring the Byzantine Empire under the ecclesiastical aegis of the Oecumenical Patriarchate and other major centres of Orthodoxy, the rulers of Moldavia and Walachia for five centuries furnished constant and multifaceted assistance to the monasteries of Mount Athos and to other shrines of the Orthodox East.

The gradual processing of these documents will shed light on many dark areas of the history of Mount Athos. Some of these I will discuss in my communication.

